JONIŠKIO DVARAS

Ernestas VASILIAUSKAS

2004 m. Joniškyje JIKM atliko didesnės ar mažesnės apimties archeologinius tyrinėjimus įvairiose miesto vietose. Parko g. 11 ištirtas bendras 49 m^2 plotas, Žagarės g. 3 – bendras 98,9 m^2 plotas, Žagarės g. 4–6 – bendras 12,4 m^2 plotas, Livonijos g. 10b – bendras 6,6 m^2 plotas, Žemaičių g. 9 – bendras 137 m^2 plotas, Joniškio Šv. Mergelės Marijos dangun ėmimo bažnyčios šventoriuje – bendras 3,8 m^2 plotas. Iš viso 2004 m. Joniškyje ištirtas bendras 307,7 m^2 plotas.

Žagarės g. 3, 4–6 rasti kultūriniai sluoksniai datuojami XIX–XX a. Ties pastatais 4–6 – ankstyvieji sluoksniai (čia rastos tik kelios XVII–XVIII a. datuojamos žiestos redukcinės ir oksidacinės glazūruotos keramikos šukės) galėjo būti suardyti vėlesnių statybų metu.

Žagarės g. 3 aptikti keli neaiškios paskirties ir chronologijos radiniai. Kadangi rasti tik dirbinių fragmentai, sunku nustatyti, ar jie iš Joniškio centre buvusio VI–XI a. kapinyno, ar tai kitos paskirties dirbiniai. Tai 13 cm ilgio, 5–6 mm skersmens apvalaus ir keturkampio pjūvio žalvarinė adata – neaišku, ar smeigtuko, segės, ar kito dirbinio. Kitas – ovalus 1,2x2 cm dydžio vario lydinio (Cu, Zn) fragmentas, dengtas sidabro sluoksniu (Ag; nustatė Ž. Ruželė, LNM Restauravimo centras).

XVI a. pabaigos – XVII a. datuojami kultūriniai sluoksniai rasti Livonijos g. 10b (pagal žiestą redukcinę ir glazūruotą oksidacinę keramiką).

Tyrinėjimai **Žemaičių g. 9** suteikė papildomos medžiagos kai kuriais Joniškio miesto senosios istorijos diskutuotinais klausimais.

XVII–XVIII a. istoriniuose šaltiniuose ši gatvė vadinta Dvaro gatve. Dvarą miesto urbanistikos tyrinėtojai lokalizavo dabartiniame Kalnelio kaime. Tačiau remiantis naujausiais archeologiniais duomenimis bei netiesiogiai istoriniais šaltiniais, galima teigti, kad tyrinėtoje vietoje rasta iki šiol nelokalizuota senoji Joniškio dvarvietė. Pagal Šiaulių ekonomijos instrukcijas, miesto magistrato aktų knygas galima teigti, kad ši gatvė priklausė dvaro jurisdikcijai. 1651 m. činčo mokėtojų sąraše 9 sodybos surašytos prie aikštės, Livonijos g. – 27, Upytės – 33, Šiaulių – 15, Žagarės – 3, Dvaro – 4. Taigi ši gatvė buvo mažiausiai užstatyta. Kad šioje gatvėje buvo dvaro sodyba, liudija ir 1745 m. Šiaulių ekonomijos instrukcija, kurioje nurodoma, kur galima statyti smukles tuometinėje Dvaro gatvėje – laisvuose sklypuose prieš dvarą.

Tyrinėtuose plotuose Žemaičių g. 9 konstatuoti 3 kultūrinio sluoksnio horizontai. Pirmasis jų skiriamas XVI–XVII a. ir buvo nuo 68 iki 180 cm gylyje. Antrasis horizontas datuojamas nuo XVIII a. vidurio – XIX a. pradžios. Jis aptiktas iki 68–80 cm gylyje. Trečias horizontas susiformavęs po 1938 m.

Tyrinėjimų metu rastas iš akmenų sukrautas grindinys (60 pav.). Atsidengus visą plotą paaiškėjo jo dydžiai – 5x6 m (apie 30 m^2). Jis buvo kv. 1–2D–E, 1–5E–F, 1–6F–G. Grindinys nebuvo vientisas. Kv. 4–5F, 3–5G jis buvo išardytas, o tarp akmenų, 95–110 cm gylyje, atsidengė įžemis – rudas molis. Kv. 1D–E (prie viršutinės girnapusės) įžemis – geltonas–rudas molis – pasiektas 100–120 cm, kv. 1–2D/E – 100 cm, kv. 3E – 100–110 cm, o kv. 2–3I–K – 105–120 cm gylyje.

Kv. 1–2J grindinys buvo lyg įsmukęs iki 10 cm gylio. 83 cm gylyje, šio įdubimo viduryje gulėjo 57x49 cm dydžio akmuo. Jis buvo išjudintas – po juo įžemis – rudas molis. Tik-

riausiai grindinys čia buvo susmukęs dėl šio akmens. Kv. 1D, 85 cm gylyje grindinyje buvo įmontuota akmeninė viršutinė 30x39 cm dydžio (vienas jos galas nuskilęs) girnapusė. Skylės skersmuo – 8 cm (61 pav.). Grindinys nuožulniai leidosi (?) nuo šurfo 1 link šurfo 6 (į ŠV pusę). Pagal radinius sluoksnis virš grindinio datuojamas XVI–XVII a. Tikriausiai grindinys buvo apardytas XVII a. antrojoje pusėje – XVIII a.

Tyrinėjimų metu aptikta ir kitų pastatų pamatų liekanų. Kv. 8–9A–C 60–70 cm gylyje atsidengė 45 cm pločio, 3,5 m ilgio pamatiniai akmenys. Jie buvo 32x35, 24x42, 16x24, 50x65 cm dydžio. Kv. 10A–C, 30–40 cm gylyje atkasti 5,5 m ilgio pamatiniai akmenys, išdėstyti ŠV–PR kryptimi (pereina į šurfą 1). Nuo jo į PR ties šurfo pradžia pamatai yra 2,9 m ilgio ir toliau nutrūksta. Ties ploto kampu, prie šulinio (čia atsidengė dar 2 akmenys) galima nustatyti šio pastato kampą. Jis toliau nueina į PR. Pastatas turėtų būti datuojamas XVIII a. antraja puse – XIX a. (?).

Kv. 5–6B–F atsidengė pamatiniai susikertantys akmenys. Šie pamatai pagal radinius turėtų būti datuojami XVI–XVII a., o suardyti XVII a. (?). Ant jų rastas apskritos formos spalvoto metalo kabutis (?) (kv. 4–5C–D, 60–

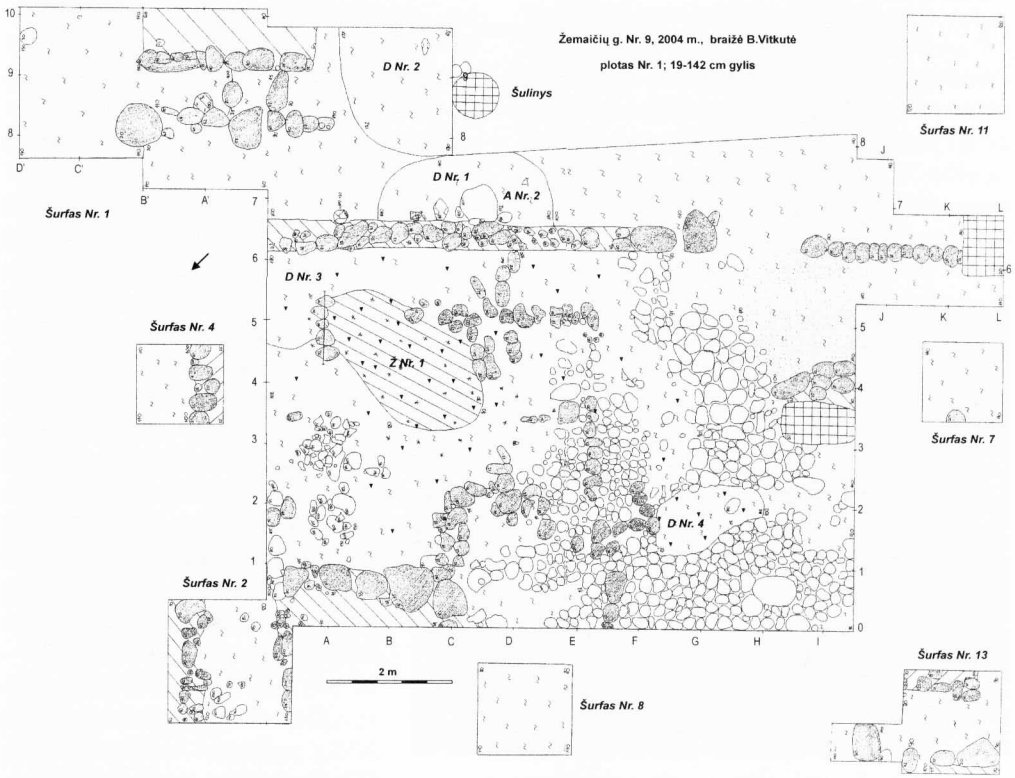

60 pav. Joniškio dvarvietė. Tyrinėtas plotas 1 (Žemaičių g. 9). *B. Vitkutės brėž.*

Fig. 60. Joniškis Manor site. Investigated section No. 1 (Žemaičių Street 9).

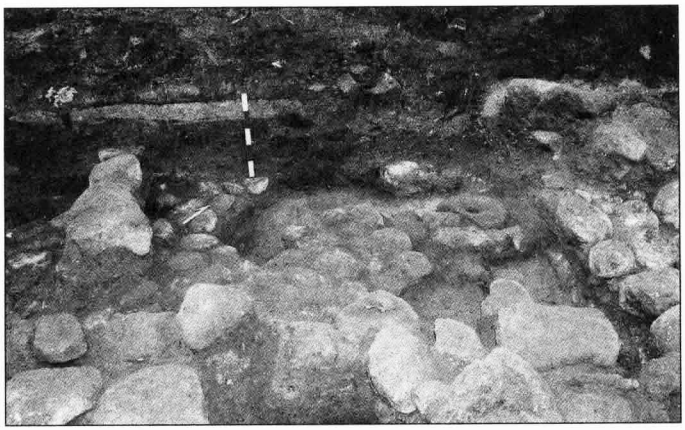

61 pav. Viršutinė girnapusė grindinyje *in situ* (Žemaičių g. 9). *E. Vasiliausko nuotr.*

Fig. 61. Upper millstone in the paving *in situ* (Žemaičių Street 9).

Kv. 2–2/3D–G virš grindinio (10–12 cm žemiau pamatų), apie 48–67 cm gylyje atsidengė pastato (priemenės) kontūrai. Pastatas buvo orientuotas ŠV–PR kryptimi (150–330°). Pamatų akmenys sudėti 1–2 eilėm, jų plotis – 35–58 cm. Akmenys nuo 16x24 iki 33x50 cm dydžio. Pastatėlio dydis tirtame plote – 2,8x1,95–2,1 m. Pamatų eilė kv. 2D–G buvo apie 3,4 m ilgio, kv. 1F – 90 cm ilgio. Jų tęsinys ėjo toliau į gatvės pusę, ŠV kryptimi (link kontrolinės sienos). Šio pastatėlio viduje, kv. 1D, 80 cm gylyje, grindinyje ir buvo rasta viršutinė girnapusė.

70 cm gylyje) ir XVII a. vidurio Jono Kazimiero varinis šilingas (kv. 4–5C–D, 60–70 cm gylyje).

Kv. 3F, 70–80 cm gylyje atsidengė akmenų eilė. Ji tęsėsi toliau į kv. F. Eilės ilgis – 120 cm. Akmenų dydžiai – 21x21, 18x21, 25x28 cm. Šie akmenys sudėti ant grindinio.

Dvarvietėje rasta XVII a. antrojoje pusėje išardyta ir plačiai pasklidusi puodyninių koklių krosnis, šalia jos – laužavietė-židinys (?) bei 3 ūkinės duobės, 2 neaiškios paskirties smulkių akmenų krūsnys, buvusios ūkinėje duobėje 5.

62 pav. Dubeniuotasis akmuo iš duobės 1 (Žemaičių g. 9). *I. Osipovos nuotr.*

Fig. 62. Stone with bowl from the pit No. 1 (Žemaičių Str. 9).

Reti radiniai – dubeniuotieji akmenys. Vienas akmuo su smailiadugniu dubeniu buvo įmūrytas į 1938 m. statyto pastato pamatus. Jo šonu eina latakas. Akmuo šiek tiek pailgas, stačiakampio formos, pilkai juodos spalvos, perskilęs į 3 dalis. Prie akmens tiek išorėje, tiek lūžio vietose prikibęs cementas. Akmens dydis – 65x80 cm, aukštis – 23 cm, dubens skersmuo – 18 cm, gylis – 22 cm.

Kitas dubenuotas akmuo rastas XVI a. pabaiga – XVII a. datuotoje ūkinėje duobėje 1, 100–147 cm gylyje. Jis čia gulėjo apverstas dubeniu į apačią (62 pav.). Akmuo –

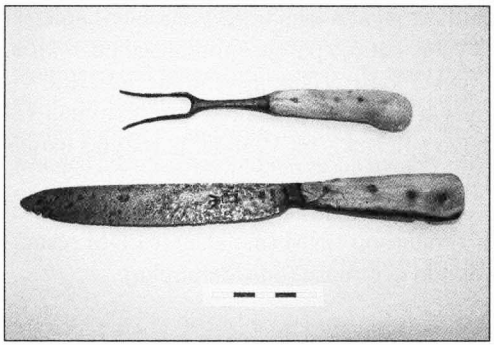

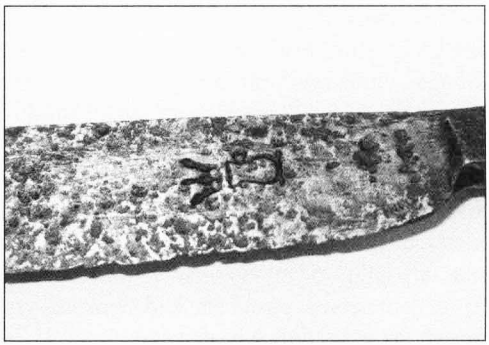

63 pav. Joniškis, Žemaičių g. 9. Kairėje – geležinis peilis ir šakutė kaulinėmis kriaunomis. Dešinėje – peilio geležtės su monograma (aptikta po restauravimo) detalesnis vaizdas. *E. Vasiliausko nuotr.*

Fig. 63. Joniškis, Žemaičių Street 9. Knife and fork with bone handles (left foto) and more detail view of a knife monogram, found after the restoration (right foto).

apvalios „širdies" formos, pilkai rausvos spalvos granitas. Atrodo, jis nebaigtas daryti – dubuo tik pradėtas kalti (plokščias), o šonai tašyti. Akmens dydis – 65x62 cm, aukštis – 40 cm, dubens skersmuo – 8 cm, gylis – 1,5–2 cm.

Duobėse 1 ir 2 rasta daug keramikos. Dominuoja XVI–XVII a. redukcinė keramika profiliuotais kakleliais (bendras kiekis – 69,98 ir 84,15%, o giliau – 130–190 cm gylyje net 90–95%). Duobėje 1 rasta arklio kaukolė (4,5–5 m. amžiaus), 2 suaugusios kiaulės kaulai (kaulus nustatė L. Daugnora, LVA). Beje, šiose duobėse gyvūnų kaulų (išskyrus duobę 3, kur rasta nemažai gyvūnų kaulų – 46–57%), lyginant su kitais tyrinėtais kvadratais, rasta nedaug – 6,5–18,46%. Pagal jose rastą keramiką galima rekonstruoti nemažai puodų. Radinių pobūdis rodo, kad šioje vietoje galėjo būti pagoniška namų kulto vieta (?), siejama su namų dievais Žemyna ir Pagirniais.

Retas neaiškiomis aplinkybėmis į XVII a. datuojamą kultūrinį sluoksnį (šurfas 6) patekęs radinys – akmeninio kirvio išgrąža. Šį radinį galima datuoti II–I tūkst. pr. Kr.

Surinkta XVI–XVII a. redukcinė keramika. Daugumą jos sudaro šukės profiliuotais kakleliais, su grioveliu briaunoje. Panaši rasta tyrinėjant įvairias Joniškio senamiesčio vietas. Daugelį puodų iš ūkinių duobių galima rekonstruoti. LDM buvo restauruotas vienas redukcinės keramikos puodas. Jis buvo pūstais aprūkusiais šonais, sudužęs į 82 šukes, rastas ant įžemio. Puodo sienelių storis – 6–11 mm, dugno skersmuo – 19,3 cm, angos skersmuo – 27 cm, petelių skersmuo – 37,3 cm, aukštis – 29 cm (žr. XI pav., p. 327).

Kiek mažiau surinkta XVI a. pabaigos–XVIII a. oksidacinės glazūruotos ir neglazūruotos keramikos, XVIII a. antrosios pusės–XIX a. pradžios olandiško (?) porceliano keramikos. LDM restauruota XVI a. pabaigos – XVII a. žalia glazūra dengta lėkštė; puodynė, dengta marga glazūra; dubenėlis; puodukas; XVIII a. vidurio dubuo, dengtas ruda ir gelsvai balta glazūra; XVII–XVIII a. ąsotėlis, dengtas žalia ir balta glazūra.

Surinkti XVII a. puodyniniai, dengti žalia glazūra, ornamentuoti augaliniu ornamentu ir XVIII a. vidurio – XIX a. pradžios frontalūs, dengti ruda ir juoda glazūra, dekoruoti geometriniu ornamentu bei karniziniai, dengti ruda glazūra, dekoruoti augaliniu ir geometriniu ornamentu, kokliai bei apdegusio molio tinko fragmentai nuo puodyninių koklių krosnies.

Pelenų sluoksnyje virš minėtos puodyninių koklių krosnies rasti variniai Jono Kazimiero šilingai, vitražo tvirtinimo fragmentai, plomba nuo audinių ir neaiškios paskirties geležinis dirbinys iš apvalios vielos, dengtas nikeliu (nustatė Ž. Ruželė, LNM Restauravimo centras). Jis profiliuotas (primena pentiną), galai praplėsti, užlenkti į kilpeles, ilgis – 20 cm, atstumas tarp galų – 6 cm, vielos skersmuo – 6 mm. Tyrinėjant nebuvo pastebėta, kad sluoksnis yra apardytas vėlesniais laikotarpiais.

Tyrinėjimų metu rasta nedaug statybinio laužo (čerpių liekanos, plytos ir jų nuolaužos, kaltinių vinių (vienos 9,5 cm ilgio galvutė keturkampio suapvalintais kampais formos, 1,3x1,4 cm storio).

Tyrinėjimų metu rasti ir kiti reti radiniai: XVI–XVII a. viršutinė (61 pav.) ir apatinė akmeninės girnapusės, akmeniniai galąstuvai ir jų fragmentai, baltos uolienos verpstukas, 2 geležiniai įtveriamieji peiliai, 3 XVII a. peiliai arba jų fragmentai kaulinėmis bei raginėmis kriaunomis, peilis medinėmis kriaunomis (neišliko), dvišakė šakutė kaulinėmis kriaunomis (63 pav.), XVII–XVIII a. (?) švino lydinio vitražo tvirtinimo 4 fragmentai (Sn, Pb; nustatė Ž. Ruželė), Vakarų Europos plomba nuo audinių, geležinis raktas, keturkampio formos diržo sagtis (3,5x3,5 cm dydžio) su profiliuotu liežuvėliu (ties liežuvėlio galu lankelis įgaubtas), rankenėlė nuo katilo, strypeliai, įvairūs kiti tiksliau neidentifikuoti dirbiniai, 8 variniai XVII a. vidurio Jono Kazimiero Lietuvos (Kauno ir Vilniaus kalyklos) ir Lenkijos šilingai (nustatė E. Remecas, LNM), 2 varinės Rusijos imperijos Aleksandro I monetos – 2 kapeikos (1812 m.) ir 1 kapeika (18?? m.). Konservavus radinius paaiškėjo, kad vieno kriauninio peilio (63 pav.) geležtė buvo dekoruota ąsočio ir virš jo esančios karūnos simboliu (14x5–6 mm dydžio).

Taigi Žemaičių g. 9 rasti XVI–XVII a. kultūriniai sluoksniai. Ši vieta buvo apleista XVII a. antroje pusėje – tikriausiai po XVII a. vidurio karų. Vėl apgyvendinta XVIII a. viduryje – XIX a. pradžioje, po to ši vieta vėl buvo apleista ir tik 1938 m. pastatytas naujas pastatas.

Radiniai yra saugomi JIKM, konservuoti ir restauruoti LNM (metalas) ir LDM restauravimo centruose (oda, keramika).

JONIŠKIS MANOR

In 2004 in Joniškis the JIKM performed archaeological investigations of various scale in different sites of the city. The total area of 307.7 m^2 was investigated.

Cultural layers dating to the late 16th–17th century (according to the pottery found) were discovered at the Livonijos Street 10b and Žemaičių Street 9. Separate potshards dating to the 17th–18th century were found in the destroyed cultural layer at the Žagarės Street 4–6.

The sites investigated at the Žemaičių Street 9 revealed 3 cultural layers. The first attributable to the 16th–17th century was found in the depths ranging from 0.68 to 1.8 m. The second layer dates to the period from the mid 18th to the early 19th century. It was in the depth of 0.68–0.8 m. The third layer formed after 1938.

During the investigation the following finds were discovered: a stone pavement of 5x6 m, different structural remains, such as basements, vessel-shaped stove-tiles of a destroyed stove dating to the 17th century, which were demounted and scattered around, next to the stove a fireplace-hearth (?), 3 garbage pits and 2 piles of small stones of an unidentified purpose which were found in the garbage pit No. 5.

Unique finds were stones with bowls. The second stone with bowl (presumably unfinished) was found in the pit No. 1 datable to the late 16th–17th century. It lied top down.

Different finds datable to the 16th–18th century were collected: oxidised glazed and unglazed

pottery, Dutch (?) porcelain, vessel-shaped, frontal and cornice stove-tiles, fragments of clay daub, the upper and lower millstones, whetstones and their fragments, spindles, hafted iron knifes, knifes with bone and horn handles, a knife with a wooden handle (the handle was not preserved), a fork with a bone handle, a key, a belt buckle, a kettle handle, bars and other unidentified items, a fragment of a lead window frame, Western European textile tag, copper shillings of John Casimir coined in the mid 17th century, a coin (2 copecks) of Russian Emperor Alexander I.

BALEVIČIŲ SENOVĖS GYVENVIETĖ

Algirdas ŽALNIERIUS

Balevičių akmens amžiaus gyvenvietė buvo atrasta 2003 m., žvalgant projektuojamo magistralinio dujotiekio Pabradė–Visaginas trasą (žr. *ATL 2003 metais*, V., 2005, p. 252). Akmens amžiaus gyvenvietė yra Švenčionių r., Pabradės miške, apie 19,5 km tiesia linija į PV nuo Švenčionių. Žvalgomųjų tyrinėjimų metu akmens amžiaus gyvenvietė buvo rasta atskiroje kalvoje, esančioje į R nuo dujotiekio trasos. Kalva iš ŠR ir PV apsupta pelkės, susidariusios užankančio ežero vietoje. 2004 m. archeologiniai tyrinėjimai buvo atliekami pažymėtos dujotiekio trasos vietoje, į užakusį ežerėlį besileidžiančiuose Š ir P šlaituose. Trasos vietoje šiuo metu yra išvalyta apie 1,5 m (?) pločio proskyna, kurioje buvo iškastos 5 perkasos (ištirtas bendras 25 m^2 plotas). Dujotiekio trasos R pusėje archeologiniai tyrinėjimai buvo atliekami dauboje, esančioje tarp rastos akmens amžiaus gyvenvietės kalvos ir iš Š į pelkę besileidžiančio šlaito. Dauba apaugusi pušimis ir krūmais. Čia buvo iškastos 3 perkasos (ištirtas bendras 14 m^2 plotas).

Archeologinių tyrinėjimų metu žmonių veiklos pėdsakai buvo rasti tiek P, tiek ir Š užpelkėjusio ežero šlaite bei 2003 m. rastos akmens amžiaus stovyklos Š pusėje esančioje dauboje. Čia buvo rastas 10–35 cm storio tamsiai pilkas miško dirvožemis. Su akmens amžiaus stovyklaviete galima susieti dujotiekio trasos R pusėje esančios daubos vietoje iškastose perkasose rastus laužaviečių ir stulpavietės liekanas. Miško dirvožemyje buvo rastas gremžtuką primenantis titnaginis dirbinys ir viena titnago skeltė bei keli smulkūs aprūkusios akmens skaldos gabaliukai.

Perkasose rastų žmonių veiklos pėdsakų datavimas, nesant aiškiau datuojamų radinių, tampa problemiškas, juo labiau siejant juos su perkasoje 8 rastais radiniais. Šios perkasos vietoje yra susidaręs 10–24 cm storio permaišyto pilko rupaus smėlio su žvyro priemaiša sluoksnis. Jame gausu įvairaus dydžio nuo ugnies suskilusių ir aprūkusių lauko riedulių skeveldrų. Panašu, kad akmenys naudoti židiniui ar laužavietei aptverti, tačiau aiškesnės jų išsidėstymo tvarkos neužfiksuota. Perkasos Š dalyje rasta suardytos laužavietės ar židinio vieta, daug nuo karščio suskilusių ir aprūkusių lauko riedulių nuoskalų. Antra ovali tamsiai pilko smėlio dėmė yra perkasos PR dalyje. Iškasus tamsų smėlį rasta apie 20 cm gylio duobė nuolaidžiais šlaitais. Jos dugne buvo tik kelios nedidelės akmens nuoskalos. Greičiausiai tai buvusio židinio vieta. Virš apatinio kultūrinio sluoksnio yra susiklostęs apie 15 cm storio tamsiai pilko miško dirvožemio sluoksnis.

Archeologiniai radiniai aptikti apatiniame pilko smėlio ir miško dirvožemio sluoksnyje. Tai buitinės keramikos šukės, kelios titnago

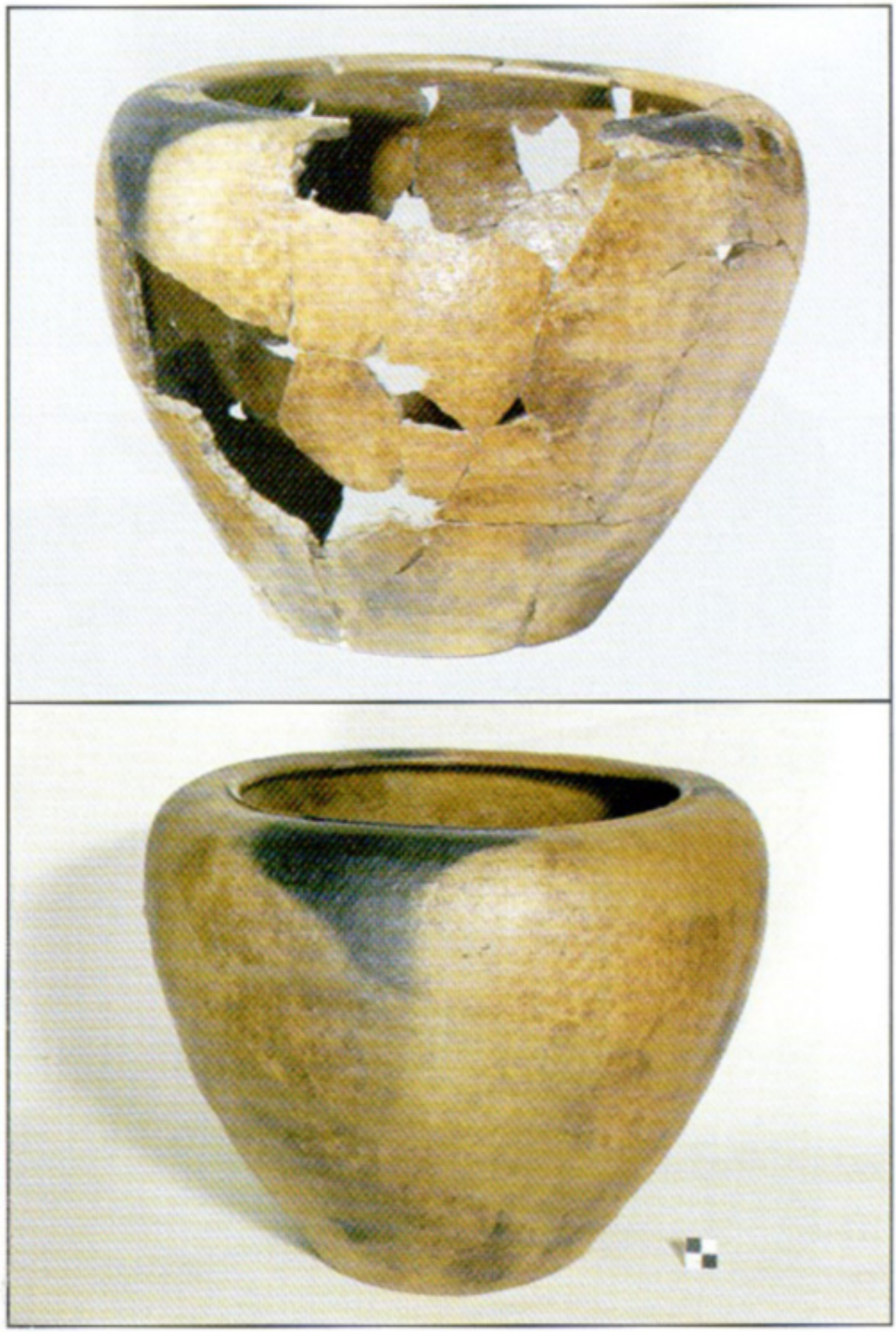

XI pav. Joniškis. XVI a. pabaigos – XVII a. puodas restauravimo metu ir po jo. Restauravo L. Šalkovska. *J. Ambrazaitytės nuotr.*

Fig. XI. Joniškis. A pot (the end of 16th – 17th century) in process of the restoration and after that. Restored by L. Šalkovska.